

Ég felé nyúló gyökerek

Virág Zoltán: *Szülőföldek, határok, dialógusok*. Beszélgetések magyar, horvát, szerb és szlovén írókkal. Művészetek Háza, Veszprém, 2009

A vajdasági magyarság kompozit identitása, az összetett, sokrétű és szerteágazó kulturális tér „belakása” olyan kisebbségi önismeretet feltételez, amely „a kultúrák egymásba játszásának területein építkezik, az eltérések és megegyezések felismerésével, a szellemi és kritikai autonómiák ápolásával, megóvásával”.¹ A határon túli magyaroknak a transzilvanizmus mintájára létrehozott, minoritárius szenvedéstörténet-fókuszú, Trianon-traumán túllépni nehezen tudó irodalmában vakmerő vállalkozás volt egy, a mimézis és az alanyiség elvét nyíltan megtagadó folyóirat létrehozása. A *Symposion* számos, a rendszer ellen lázadó fiatal értelmiségi nemzedék számára jelentette a szabad megmutatkozás lehetőségét, maga pedig az egykor Danilo Kiš szerkesztette belgrádi *Vidici* nyomdokaiba kívánt lépni. Mivel a délszláv hagyományokból építkezett, nem csupán remek kapcsolatokat ápolt a környező nemzetek folyóirataival: olyan rokon törekvések voltak, amelyek a bosnyák, a horvát, a macedón, a szerb és a szlovén kiadványok hálózatában is nagy jelentőségűnek mutatják a symposionisták tevékenységét. Az indulás és az átmeneti időszakok tekintetében jó néhány hasonlóságra lehet felfigyelni ezen lapok között, a baráti szálak erősítésével, az egymás szövegeinek átültetésével és színvonalas megvitatásával megpecsételt munkakapcsolat pedig az ideológiai nyomásgyakorlás, majd a kilencvenes évek – Thomka Beáta kifejezésével élve – ex-yu exodusa ellenére is szorosabbá vált. Virág Zoltán *Szülőföldek, határok, dialógusok* című kötetében ennek a mixtura culturalis és mixtura lingualis tapasztalatából eredeztethető kompozitásnak a legfontosabb szegmenseit igyekszik feltárni vajdasági, magyarországi, horvát, szerb és szlovén írók, költők maszkja alá bepillantva. Egy heterogenitásban is összefüggő, különbségei ellené-

¹ Bányai János: Fordítás, összevetés – Adat a kisebbségi kultúra létmódjának leírásához. In uő: *Kisebbségi magyaróra*. Forum, Újvidék, 1996. 48.

re is rendszerbe foglalható kulturális identitást igyekszik körvonalazni, és kapcsolódási pontjait feltérképezve egy új szisztémában láttatni. A könyv megjelenése a vajdasági magyar irodalomtörténet egyik jelentős pillanata: a Bori Imre-féle értelmezői tradíció újraolvasása, poszt-posztmodern kánonba való átültetése a közvéteendő személyes belátásaival megtűzdelve.

Mindehhez Virág Zoltán egy alapvetően a publicisztikában használatos műfajt választott, az interjút, amelyben egy-egy szerző arcéle a lehető legélesebben képes kirajzolódni. Ehhez azonban nemcsak a téma és a személy kiváló ismeretéről, hanem rendkívüli szakmai nyitottságról is tanúbizonyságot kell tennie a készítőnek. Különösen fontos ez a kitétel, ha figyelembe vesszük, hogy Virág Zoltán maga is kutató, és nemrég jelent meg *A szomszédtság kapui* című tanulmánykötete, amelyben a vajdasági magyar és a magyarországi horvát irodalommal kapcsolatos értekezéseit tette közzé. Interpretációs szempontból érdemes összeolvasni ezt a két könyvet: míg az egyik tudományos értékű összefoglalását adja kortárs irodalmunknak, addig a másik az alkotói individuumok igazi arcát tárja elénk. Olyan ez, mint maga a befogadás folyamata: az értelmező és az értelmezett randevúja az értelmezőt értelmezők színe előtt.

A *Szülőföldek, határok, dialógusok* olyan interjúkat tartalmaz, amelyeket Virág Zoltán az elmúlt tíz-tizenegy évben rögzített, főként különböző szegedi irodalmi esteken, s amelyek nagy része – kivéve a Lovas Ildikóval és az Andrej E. Skubiccal készítetteket – napvilágot látott már valamely folyóirat (*Tiszatáj, Fosszília, Forrás, Quorum, Híd*) hasábjain is. Ahogy az alcímekben is benne foglaltatik, ezek inkább beszélgetések: az egymást kedves ismerősként köszöntő irodalomtudós és a szerzők találkozásai egy pohár bor mellett. Erre nemcsak a tegeződő viszony utal, hanem a legtöbbször kötetlen beszédmód, a nyílt kitárulkozás is.

A vajdasági olvasó számára a legérdekesebbek talán a nem magyar anyanyelvű írókkal, költőkkel készített beszélgetések tűnhetnek. Branko Ćepec és Miroslav Mićanović, a zágrábi *Quorum* két emblematisz figurája megszólalásaiból a hiper-balcanicus egy különös jegyére ismerhetünk rá: „megkísérlem összebékíteni a dolgokat, történéseket, szellemi kapcsolatformákat, melyeket valójában nem lehet összebékíteni, egybeszervezni” (37). Az 1994 óta Kanadában élő, ám hazájában, Szerbiában azóta is töretlen népszerűségnek örvendő David Albahari sajátos írásdefiníciója a vele készült interjú központi motívuma: „Számomra az írás a megértés és a félreértés finom egyensúlyának folyamatos kutatását jelenti. Önmagát megérteni próbáló tevékenység, valakinek a világban való helyét jelölő aktus, valamint a mások előtti megmutatkozás kedvező lehetőségének alapvető jelentésvesztés nélküli útkeresése [...]. A száműzöttségről, a hontalan-

ságról, az otthontalanságról, az idegenségről való gondolkodás csak még inkább tudatosítja annak a tényét, hogy olyan apró-cseprő műtadarabkák, emlékszilánkok között éldegélünk, melyek egykoron gyönyörű és kiteljesedett világot alkottak, hogy immár ama nyelv foszlányait birtokoljuk, amely valaha önmagában egyszer volt, hol nem volt világgként létezett” (111). Az útkeresés nehézségeiről szól a Goran Rimmel készített interjú is, hiszen a szlavóniai költő a Dráva megéneklőjeként intim földrajzába speciális ritmikai kulisszákat csempész: a hetvenes-nyolcvanas évek zenei szubkultúrájának ikonikus jelenségeit a borgesi esztétika díszletei közé rejtí. A posztmodern neotradíció stratégiája, a verbo-voko-vizuális alakzatok és az intermediális költészet jelenlegi regionális hagyományban való funkcionálása nem csupán a Rimmel, hanem az Andrej E. Skubic szlovén prózaíróval és a Jovan Zivlak újvidéki szerb költővel folytatott beszélgetésben is fontos helyet foglal el. Az utóbbival készült interjúból mintha a *Szülőföldek, határok, dialógusok* szinopszisa is megfogalmazódna: „Olyan korban élünk, amelyben hipergyorsulásokat, pragmatikus effektivitást, a reális élet nem-szentimentális nivellációját, különbségeinek és feszültségeinek eltüntetését látjuk. E kor tagadja a végső kérdéseket, a spekulativitást, a levezethetetlen nyelviséget, ezzel pedig minden olyan művészetet, amely nem a látvány és a haszon ökonómiájának horizontjában mozog. A költészet szerepe megváltozott, de megmaradt a beszélgetésre való kíváncsi, a gesztus, amely igaz, változtatja formáját, de paradoxális módon megerősíti önmagát, mint a költészet létezésének indokát, és nem más, mint a fennmaradás dimenzióinak reménytelen feljegyzése” (218).

A fennmaradás dimenzióinak fejtegetése során Virág Zoltán elsősorban az úgynevezett háromszög-módszerrel dolgozik, azaz egy-egy témakör köré csoportosítja kérdéseit. Természetesen egyéni dolgokról is faggatja interjúalanyait: ezek főleg az írás terminus technicusaira vonatkoznak, mint Kukorelly Endrénél az én-mint-technológia, Zalán Tibornál a radikális eklektika, Tolnai Ottónál pedig a rezgő nyakú galamb-mivolt.

Az interjúk nagy részében kitér „a többlényegű egyenjogúságért folyó szellemi csetepaté”² körülményeire. A vajdasági magyar irodalomtörténet fontos dokumentumainak tekinthetőek a Fenyvesi Ottóval, Tolnai Ottóval, Végel Lászlóval, Balázs Attilával és Hász Róberttel folytatott beszélgetései, amelyekből a legfiatalabb bölcsészek számára is érthetővé válik a hatvanas-nyolcvanas évek diktatórikus szocialista hatalmi struktúrájának az *Új Symposion* generációi vagy a horvát *Quorum* képviselői elleni elszánt harca. E rendszer a maga tükrözés-elvű „kényszerkánonjának” horizont-

² Virág Zoltán: *A szomszédság kapui*. zEtna-Basiliscus, Zenta, 2010. 45.

jából bírósági eljárások lefolytatásával, munkahelyek megszüntetésével igyekezett mesterségesen jobb belátásra bírni azokat, akik az irodalmi és kulturális konvenciókból való kilépést, az avantgárd szellemiség követését és ezen metódusok által a kisebbségi viktimológia radikális revízióját hirdették. Az egzisztenciális ellehetetlenítés fokozatai leginkább a Fenyvesi Ottóval és Balázs Attilával készített interjúkban mutatkoznak meg: az előbbi az Újvidéki Rádió rockműsor-szerkesztőjeként került az utcára, az utóbbi pedig – mivel néhány párthuszár eltökélte, hogy ezt a „dilettáns, beképzelt kis szart, ezt a »bitlisz« selyemfiút” (134) majd jól megtanítja az életre – egy időben „nagyon kemény” tojásrportokat volt kénytelen készíteni a Halpiacon. Érdekes volt újraolvasni Végel László kilencvenes évekbeli „gyöngéd naplójegyzeteiről”, a Soros Alapítvány munkatársaként eltöltött esztendeiről és a több esszéjében megidézett sétálóutcai ablakról, ahol szaftos balkáni káromkodásokkal fűszerezve lehetett szidni a Milošević-érát.

A másik, az előbb említettel szorosan összefüggő kérdéscsoport, ami minden interjúban nagy szerepet kap, a multikulturális kiinduló környezet, amely nyilvánvalóan döntő hatással van egy-egy írói egyéniség kialakulására. Különösen izgalmas Végel Lászlónak az – a régebbi szövegeiből is felfejthető – felismerése a kisebbségi létmód kapcsán, hogy „individualizmusra vagyok ítélve. Mert tulajdonképpen hol is ereszhetnék gyökereit? Szerintem a gyökereim az ég felé nyúlnak, mert nincs olyan talaj, melyet hitelesnek vélek, nincs, amibe kapaszkodhatnának” (92). Nem azt mondja tehát, hogy gyökértelen, identitásától megfosztott, istentől és embertől elhagyatott, hanem hogy gyökerei az égi szférákig érnek, hiszen azáltal, hogy a teljesítménykényszer³ egész életében hajtotta, magasabbra jutott el, mintha egy egykultúrájú közegben nőtt volna fel. A kisebbségiség így válik többléte, túlélési mechanizmust és szimpla életöszönt überelő ars poeticává: ami hátrányos megkülönböztetéssel jár a politikum világában, alkotókedv tekintetében behozhatatlan előnyt jelent. Ha azt mondok, kisebbségi vagyok, magával vonja, hogy egyszerre két kultúrában tartanak. Idegennek, érthetetlen Másiknak, én ennek ellenére mégis két kultúrában érzem otthonosan magam, tehát rendelkezem egy olyan plusszal, ami ezeknek a monokulturális térben élőknél nem adatott meg. Azt hiszem, ezt kellene tudatosítani a vajdasági magyar emberekben: többkultúrájú közegbe születni nem szégyellnivaló bűn, hanem irigylésre méltó tudás.

³ „Magyarnak lenni abban a világban, amelyikben születtem, azt jelenti, hogy többet kell teljesíteni, többet kell kockáztatni, dacolni, mint a nemzetállam gyerekeinek.”
In: uo. 80.